МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ДІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (правовий аспект)

Київ
Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова
2020

УДК 347.63/64:316.3-053.2/5
Д 49

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 11 від 25 червня 2020 року)

Рецензенти: ***Н. М. Пархоменко***, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, вчений секретар Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України;
Т. О. Дідич, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Д 49 **Діти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства (правовий аспект)** : монографія / за ред. Б. І. Андрусишина, В. Ю. Стеценко. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. – 234 с.

Колективна монографія складається із чотирьох розділів, в яких розглянуто загальні питання правового статусу дітей в умовах глобалізації та інформатизації суспільства, обґрунтовано кримінально- та адміністративно-правові аспекти захисту дитини, визначено цивільні та соціальні аспекти захисту прав дитини та ефективність норм, що регулюють працю неповнолітніх.

Монографія є оригінальним, самостійним науковим дослідженням, в якому її автори продемонстрували належні дослідницькі якості, вміння виявляти і аргументовано розкривати недосліджені проблеми, визначати їх ключові моменти, давати на них відповіді на належному аналітичному та науковому рівнях. Викладені питання про нормотворчу діяльність у сучасній державі, яка має здійснюватися із врахуванням викликів глобалізації та своєчасно реагувати на зміни у суспільних відносинах шляхом прийняття норм права, які будуть не лише захищати права дітей, а й спонукати суб'єктів правовідносин до правомірної поведінки. Адже діти повинні розглядатися як повноцінні носії прав, як активні суб'єкти у плануванні, наданні та оцінці соціальних послуг, з особливою увагою до їх віку, розвитку та індивідуальних обставин. Водночас зроблено висновок щодо ролі держави, яка зобов'язана створювати ефективні гарантії реалізації прав дітей в умовах збройного конфлікту, здійснювати соціальні функції, особливо у галузі охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, створити ефективний механізм захисту прав і свобод дитини, що постраждали внаслідок збройного конфлікту. Також в монографії приділено увагу реалізації пробаційної програми із залученням фахівців державних органів та громадських організації, яка підвищить ефективність соціальної адаптації засуджених неповнолітніх осіб та знизить рівень їх рецидивної злочинності, що позитивно вплине на безпеку й добробут суспільства. У монографії акцентується увага на питаннях булінгу (цькування), питаннях прав дитини у сфері охорони здоров'я тощо.

Видання включає результати досліджень колективу кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін НПУ імені М. П. Драгоманова. Робота розрахована на працівників органів правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів і широкого кола осіб, яких цікавлять сучасні проблеми аналізу правового статусу дітей в умовах глобалізації та інформатизації суспільства.

УДК 347.63/64:316.3-053.2/5

ISBN 978-966-931-244-0

© Колектив авторів, 2020
© Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Морозова О. О., Морозова В. О.

Глобалізація як об'єктивна реальність сучасного світу 8

Гавронська Т. В.

Формування інформаційної системи в період глобалізації та вплив цих процесів на дітей (правовий аспект) 35

Опольська Н. М.

Захист прав і свобод дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів 59

Андрусишин Б. І.

Проблеми забезпечення прав дитини в Україні та їх реалізація 68

РОЗДІЛ ІІ

КРИМІНАЛЬНО- ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ДИТИНИ

Жмур Ю. М.

Деякі проблемні питання щодо особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх 84

Степаненко (Сілкова) А. О.

Особливості реалізації пробаційних програм для неповнолітніх 110

Опольська Н. М.

Булінг: юридичний склад адміністративного проступку 120

РОЗДІЛ ІІІ

ЦИВІЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Дубчак Л. С.

Дитина як учасник сімейних відносин 133

Стеценко В. Ю.

Права дитини у сфері охорони здоров'я..... 152

Губань Р. В.

Право дитини на соціально-гуманітарну освіту
в контексті миробудівництва 170

РОЗДІЛ IV

ТРУДОПРАВОВИЙ СТАТУС НЕПОВНОЛІТНІХ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ЙОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Купіна Л. Ф...... 200

Формування інформаційної системи в період глобалізації та вплив цих процесів на дітей (правовий аспект)

Гавронська Т. В.

В одній зі своїх робіт професор соціології освіти (Велика Британія) констатувала, що «підступ до будь-якої сфери досліджень обов'язково передбачає необхідність пошуку відповіді на питання, що складає її фундаментальну граматику. Необхідно ідентифікувати існуючі теоретичні рамки та категорії, що використовуються для її аналізу, з метою виявлення констатуючої природи теорій» [1, с. 2].

Це не просте питання, але почнемо з поняття «глобалізація», як показує життєва практика, що «утворення понять визначається пізнавальним інтересом. Саме цей інтерес визначає, в якому обмежені поняття найкраще служать пізнавальним цілям, що викликали необхідність самого поняття. Тобто, вибір наявних комбінацій ознак, які охоплюються у нашому понятті, є питання доцільності» [2, с. 9-10].

Більше того, деякі вважають, що «глобалізація – дуже невдалий термін. Він досить виразний, але невизначений, політично навантажений. Що найгірше – він намагається пояснити все і в результаті не пояснює нічого» [3, с. 257].

Дискусії з цієї проблематики, рухаючись по колу, часто заходять у глухий кут, оскільки, як вважає Д. Найяр (професор економіки університету Нью-Делі, Індія) «скільки людей – стільки існує значень глобалізації» [4, с. 3].

Минули століття, тисячоліття, перед людством вставали все нові і нові виклики, людству залишалось одне – шукати і реалізовувати адекватні відповіді. Людська цивілізація, як свідчить

історія, завжди знаходила відповіді, які давали можливість вижити в цьому не простому світі.

Неминучу глобалізацію дехто намагається подати так «як кінець світу», зрозуміло, що всякі «пророки» сотні разів говорили, що завтра чи післязавтра настане катастрофа і людська цивілізація зникне з лиця планети Земля, але, як бачимо, цього не сталося, людство продовжує жити і працювати на цій планеті – життя триває. В книзі книг – «Біблії» – теж записано, що рано чи пізно буде «армагедон», але як кажуть, поживемо – побачимо, що буде, на наш погляд все буде добре, в людській цивілізації достатньо розуму, щоб вижити на цій планеті.

Глобалізація (від англійського «global» – світовий, всесвітній) – процес, який характеризується «розширенням світових спеціальних зв'язків» (Г. Гідденс), консолідацією провідних країн світу і всесвітньо значущими наслідками їх екологічної, політичної і соціальної діяльності (Д. Гедл), утвердженням «одновимірності народів планети» (Р. Робертсон), перетворенням Планети Земля на одне ціле.

Феномен «глобалізації» в науковій літературі до цього часу вивчено і проаналізовано ще недостатньо, але відомо, що його кінець виходить з епохи науково-технологічного прогресу, індустріально-інформаційному полі цивілізацій, суспільних змінах, які пройшли на планеті в XX ст. Наслідками епохи індустріалізації стали глобальні проблеми, які потрібно поступово розв'язувати і людство усвідомлює це. Стоїть питання про збереження того способу життя, якого в даний час досягло людство на планеті. Загроза руйнацій і знищення цивілізації стала більш реальною і розуміння цього змушує людство об'єднуватись перед цими загрозами, змінювати свої пріоритети, звертатись до нових стратегічних ресурсів, утверджувати певний стиль керівництва всіма сферами життя.

Як правило, на перший план життя всіх народів на планеті вийшли фундаментальні наукові відкриття, новий характер

інвестування і використання фінансових ресурсів, нове сприйняття і бачення світу і його розвиток у зв'язку з цим.

У світі посилився зв'язок між країнами, вони стали більш залежні один від одного. Все це і вилилось в таку форму як глобалізація і осмислення цього фактору є одним із завдань сучасної соціальної практики і теорії.

Усунення загрози воєн, у тому числі і ядерної війни, і створення умов для миру і розвитку всіх народів, ліквідація нерівності в прибутку на одну особу в країнах Європи, Америки і Азії і на інших континентах, запобігання екологічної катастрофи, регулювання росту народонаселення, забезпечення їх продуктами для підтримання життєдіяльності, енергетичними ресурсами, подолання бідності, неосвіченості на планеті стали тими завданнями, на яких в даний час зосередились держави і народи протягом останніх десятиліть.

На всіх сферах суспільного життя у всіх державах планети відчуваються наслідки глобалізації – в економіці, політиці, соціальному побуті, культурі, не є винятком і система освіти і виховання. Не може все стати на місці, якщо світ змінюється і глобалізація в цьому сенсі відіграє значну роль. І тоді виникає питання. Які ж зміни можуть бути в системи підготовки людини до життя в цих умовах?

Виникає питання, які конкретні зміни дають нам право говорити про глобалізацію як форму, а також як процес світової динаміки?

По-перше, це велике зростання інформаційних потоків, міжнародних зв'язків, іноземних інвестицій, міграції трудових резервів (з України виїхало біля 7 мільйонів громадян на роботи в Західну Європу).

По-друге, розпочалося формування нових ринків, запровадження нових загальних правил поведінки між державами, запровадження і організації нових політичних організацій, які охоплюють майже всю планету, зокрема СОТ (торгівля), неурядових політичних організацій.

По-третє, значно активізувався процес переміщення людей, збільшився потік туристів, імміграційні процеси в зв'язку з бідністю, війною і працевлаштування.

Ці обставини свідчать про те, що світ вступив в новий період свого розвитку – відкриту, прозору, взаємозалежну, що зумовлює необхідність своєрідного «притирання» народів і держав до загальноприйнятих стандартів, єдиного стилю життя, нових поглядів, які мобілізують людство у його важкому поступі сходинами прогресу.

Долучаючись до глобальної взаємодії, держави беруть на себе низку зобов'язань, за словами Т. Фрідмана (одного з теоретиків глобалізації) «надягають на себе золотий корсет, який диктує визначену, узгоджену, а тому й прогнозовану поведінку на ринку праці, товарів і капіталів, культурної взаємодії і комунікації» [5, с. 300].

Але потрібно відмітити, що не всі країни однозначно сприймають глобалізацію і долучаються до неї частково, Росія, Малайзія, обмежено; Японія, Франція, Німеччина намагаються адаптуватися до умов, які виникають у світі в зв'язку з глобалізацією, а країни Саудівська Аравія, Іран, Ірак взагалі відкидають її. Європейські країни сприймають ці обставини як новий вияв розвитку економіки, фінансів і т.д. Позитивно ставляться до глобалізації США, Ізраїль, Велика Британія, Південна Корея, Ліван.

Україна теж не може стояти осторонь цих процесів, ми повинні слідкувати за їх розвитком і коригувати свої кроки, пристосовуючись до цієї обстановки в світі.

У результаті глобалізації в кінці XX і на початку XXI ст. світ став іншим ніж 15-20 років тому, у зв'язку з цим став іншим підхід до підготовки особистого життя людини, повинен змінитися і підхід до освіти і виховання людини в цьому різному і іноді не зрозумілому для людини світі. Це все вже відбувається, хоче цього людина чи не хоче, вижити в цій обстановці без змін у вихованні підростаючого покоління, яке буде замінювати старших, неможливо.

Таким чином, ініціаторами і лідерами в розвитку «глобальної освіти» є американські представники освіти, які в 1970 р. створили Американський форум для глобальної освіти. Це не державна організація, яка залучила до руху громадські, професійні і юридичні організації. У квітні 1995 року в Нью-Йорку за ініціативи цієї організації під егідою ЮНЕСКО міжнародна конференція «Мости у майбутнє» визначила основні напрямки розвитку освіти у XXI ст. Вона була визначена як один із найважливіших напрямків розвитку сучасної педагогічної науки і практики, мета якого полягає в підготовці людини до життя у складному, такому, що швидко розвивається, світі, до вирішення глобальних проблем [6].

Процес глобальної освіти проходить і в Європі, у 2001 р. за підтримки Ради Європи створено Мережу глобальної освіти в Європі, мета якої була в розвитку та підтримці теорії і практики глобальної освіти на Континенті. Мережа включає представників національних державних установ, громадських організацій, вчених. Діяльність її спрямована на те, щоб «настав той день, коли всі європейці здобуватимуть якісну глобальну освіту» [7, с. 5-33].

Термін «глобальна освіта» використовується в кількох значеннях для характеристики загальноосвітньої системи як «мегасистеми» на рівні взаємодії та взаємопроникнення національних освітніх систем, недержавних, регіональних утворень тощо [8]. Цей термін стосується також змісту освіти, відповідних змін ньому. «Глобальна освіта – це водночас і неминуча, і необхідна реформа» [9, с. 6].

Вченими розроблено концепцію глобальної освіти, яка реалізується на практиці в багатьох країнах, зокрема до прикладу в Фінляндії, яка стала органічною складовою навчального процесу на всіх рівнях, «необхідним елементом соціальної, культурної, спортивної та молодіжної політики» [10, с. 11].

Концепція освіти і виховання людини як особистості як правило починається з дня її народження і з кожним століттям методи і форми виховання людини змінювались, ставали більш складними в нашому інформаційному світі. Коли з кожним десятиліттям інформації стає більше і людині, щоб її засвоїти

потрібно докладати більші зусиль і часу,постійно працювати над собою з ранніх років, в дошкільних закладах, в школі, у вищих начальних закладах, в повсякденному житті потрібно поспівати за змінами, які проходять в навколишньому світі. Особливо коли світ глобалізується і для людини постають нові виклики, які потрібно засвоювати, щоб не відстати від прогресу.

У зв'язку з цим, в період глобалізації з урахуванням передової світової науки та практичного досвіду передбачено реалізацію наступних педагогічних заходів:

- рух в напрямі формування індивідуальної та спільної глобальної відповідальності: етики світового громадянства, що базується на повазі прав людини;
- підтримання в освітній та суспільній думці атмосфери практичного мислення та громадської солідарності;
- сприяння міжкультурному діалогу в суспільстві, збудження інтересу та поваги до культурних надбань усіх народів, розуміння їхніх специфічних особливостей;
- поширення знань про особливості розвитку глобалізованої економіки, її соціальні та культурні наслідки;
- заохочення будь-яких ініціатив, мета яких – праця на благо всього майбутнього людства;
- сприяння органічному поєднанню всіх складових глобальної освіти (права людини, соціальна справедливість, рівність можливостей, міжкультурний діалог) [11, с. 11].

Саме в такому напрямку розгортаються процеси в системі освіти, науки та інформаційних технологій, в правових питаннях і в Україні. Однак, не дивлячись на деякі зрушення в цьому напрямку, в гуманітарній сфері життя в державі залишається складним у зв'язку з браком коштів. Корупція, зношеність повчального обладнання, низький розмір зарплати працівників освіти, науки, культури практично зводить нанівець всякі серйозні наміри. Більшість навчальних закладів, починаючи зі школи і кінчаючи вузами, виявились непідготовленими до роботи в умовах глобалізації.

5 вересня 2017 року був прийнятий Закон України «Про освіту», який визначає правові засади організації та діяльності закладів освіти. Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів і органів місцевого самоврядування у сфері освіти [12].

Враховуючи той момент, що глобалізація – це не відворотне явище і подія, яка не зникне завтра назавжди, а процес, який з кожним десятиліттям буде ускладнюватись і вимагати від цивілізації планети жити в цьому складному світі.

У зв'язку з цим виникає питання, а на якому відрізку часу і в якому процесі будуть знаходитися діти, наше підростаюче покоління майбутніх кваліфікованих спеціалістів, які будуть давати раду всім викликам на планеті? Це не простий процес, усім країнам потрібно буде вирішувати в своєму розвитку в майбутньому інформаційному світі, непроста задача, але її необхідно вирішувати в процесі розвитку суспільних відносин.

Давньогрецький письменник Лукіан писав: «Нам здається недостатнім залишати тіло і душу дітей в такому стані, в якому вони дані природою, – ми піклуємось про їх виховання і навчання, щоб хороше стало набагато кращим, а погане змінилося і стало хорошим».

Якщо кожен із нас хоче залишити після себе слід на землі – не обов'язково бути відомим письменником, вченим, творцем космічного корабля, відкривачем нового елемента в періодичній системі Менделєєва. Ви можете себе залишити в суспільстві відомим і хорошим вихователем дітей, хороших громадян, хороших працівників, патріотів своєї Батьківщини. Створити людину – це вища напруженість всіх ваших духовних сил. Це життєва мудрість і мистецтво. Діти – не тільки джерело щастя. Діти – це щастя, зроблене вашою працею.

Ми сьогодні вступаємо в такий період розвитку нашого суспільства, коли загальна педагогічна культурна всього населення нашої держави, особливо батьків, є одною з передумов виконання

кожним громадянином свого обов'язку перед суспільством, а цей обов'язок – в завершенні належного виховання молодого покоління, щоб мати достойну зміну поколінь.

Грецький філософ Платон з цього приводу писав: «Ми вважаємо людину істотою лагідною. Так, якщо вона належним чином вихована, вона дійсно стає істотою лагідною, але якщо людина вихована недостатньо, то це сама дика істота, яку тільки може родити земля».

Поведінка людини – складне явище. З одної сторони, в якості основи виступає свідомість і весь комплекс чисто людських особливостей – світогляд, мислення, мораль, естетичні відчуття. З другої сторони, в ньому проявляються біологічні фактори як особливості нейродинамічних процесів, ендокринної системи, безумовні реакції, інстинкти, темперамент та інші фактори.

Поведінка людини пов'язана з тими особливостями, які знаходяться в сфері свідомості і визначаються характером і змістом громадсько-практичної діяльності людини. Наукове рішення питання про особистість людини і включення її в сферу суспільних відносин має важливе значення для педагогіки.

Як відомо, діти найбільше сприймають виховні методи батьків, педагогів, а також суспільне виховання, в якому вони знаходяться. Творче створення є основою особистості. Як писав А. Н. Леонтьєв: «Особистість не може розвиватись в рамках споживання, її розвиток необхідно припускати зміщення потреби на створення, яке не знає кордонів» [13, с. 226].

Споживання і здатність до творення в своїй основі має суспільний характер. Здатність і якість особистості, – відмічає В. В. Давидов, – складається і розвивається в процесі її онтогенеза при вирішальній ролі системи виховання і освіти [14, с. 138].

Як вчив філософ Платон, що «всі знання, накопичені людством, вся філософія можуть витягнути з людської душі лиш те, що вклала в цю душу природа. Це вірно у відношенні наших почуттів і нашого розуму, але не вірно у відношенні наших схильностей, їх можливо набути».

Французький філософ, педагог, письменник Ж.-Ж. Руссо з цього приводу писав наступне: «Доречно ми думаємо, що можливо переробити людину різного складу по одному для всіх зразку, її можливо заставити, але не змінити, можливо перешкодити людям показувати себе такими, які вони є в цілісності, але неможливо їх переробити» [15, с. 145-147].

Виховання молодої людини залежить від багатьох факторів, а також від суспільства, в якому вона живе, від її друзів, з якими вона має постійний контакт, прочитані нею книжки, від інших чинників, які є навколо неї і які впливають на її характер, темперамент і відношення її до навколишнього світу.

К. А. Гельвецій – літератор, філософ, зауважував, що «новими і головними наставниками молодої людини є форма правління, в якій вона живе, нрави її народу, які впливають на її виховання, до цих вихователів також відносяться місце, яке займає молодий чоловік у цьому світі, його бідність чи багатство, суспільство і нарешті його друзі, прочитані ним книги» [16, с. 19-27].

Організація Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 р. прийняла «Конвенцію ООН про права дитини». Україна в 1991 р. ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини, а у квітні 2001 року прийняла Закон «Про охорону дитинства».

Конвенція ООН «Про права дитини» – міжнародний правовий документ, що визначає права в державах-учасницях ООН. Конвенція з прав дитини є першим і основним міжнародним правовим документом обов'язкового характеру, що присвячений широкому спектру прав дитини.

Зокрема, в ст.ст. 18, 19 Конвенції з прав дитини вказано, що «держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Держави-учасниці надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, забезпечують розвиток мережі дитячих установ».

«Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту

дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині і особам, які турбуються про неї».

«Держави дбають про освіту, розвиток особи, забезпечують доступ до вищої освіти, підготовки дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між всіма народами (ст.ст. 28, 29 Конвенції)».

Ст.ст. 31, 32, 33, 36 Конвенції визначають право дитини на відпочинок, дозвілля, на всебічну участь в культурному житті, займатись мистецтвом, захищають дитину від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я. Держави зобов'язані захищати дитину від незаконного зловживання наркотичних засобів та психотропних речовин, від усіх форм експлуатації, що завдає шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини [17, ст. 18-36].

Якби хто-небудь спитав кожного з нас, яким чином можливо виховати дитину і привчити її до серйозних речей, можливо отримати таку відповідь. Легше змусити молоде дерево рости, але неможливо це зробити з дорослим деревом; таким чином простіше направити на хороший шлях молоду людину в перші роки її життя ніж тоді, коли вона стане дорослою.

Для цього потрібно наступне: постійний зразок доброчесності, своєчасна і розумна настанова на вірний шлях і, нарешті, поміркована дисципліна.

При вихованні дітей дуже важливо привчити дитину до правдивості, неправда веде людину до пороків. «Брехня є порок рабів, і всі люди повинні відноситись до цього негативно» говорить Плутарх, а тому потрібно вимагати і вчити їх вести себе скромно і не говорити того, чого не було.

Наші пращури говорили, що людина, яка веде святковий спосіб життя, страждає дурною думкою і недобрими справами, а тому потрібно змалечку привчати до праці, а праця – це ігри і діти

легко привчаються до життя, тому що сама природа змушує їх це робити.

Поки діти вчаться говорити, їх потрібно заохочувати до цього, але після того як вони навчаться говорити, їх потрібно навчити мовчати. Хто думає, говорить Плутарх, що мовчання – справа незначна, той нерозумний. Початком великої мудрості є можливість розумно використовувати навчання. Навчання не нашкодило нікому, але багатьом нашкодило те, що вони говорили.

«Щоб привчити дітей до праці, необхідно затратити зусиль дуже мало, діти в своєму віці рухливі, енергійні, і навчити їх виконувати посильну для них роботу легко, потрібно навчити і поставити перед ними відповідну задачу і вони все зроблять як потрібно, але завантажувати дітей просто необхідно, щоб ця звичка у них залишалась на все життя, без цієї звички прожити свій вік неможливо» [18, с. 229-235].

Грецький філософ Демокріт із цього приводу писав: «Без звички до праці діти не навчаться ні письму, ні музиці, ні гімнастики, ні, накінець, тому, що в найвищому ступені складає доброчинність – здатність соромитись: бо в цих заняттях звичайно до людини приходить сором'язливість».

«Самі найгірші наші пороки народжуються з самого ніжного віку, наше виховання залежить від наших вихователів. Для матері часто є забавою як її синочок скручує шию птиці і сміється, коли мучить кішку чи собаку, а батько дивлячись на те як його син влаштовує бійку і вбачає в цьому добрий знак «геройства», в іншому випадку син обманює своїх близьких чи свого товариша, а батько бачить в цьому формування характеру сина. В дійсності – це насіння і корінці жорстокості, нестримності, зрадливості і як раз тут шукають свої перші сходи, які потім переростають у силу звички». Так писав французький філософ-гуманіст М. Монтень в своїх «Опитах» [19, с. 103] про виховання молодого підростаючого покоління і він був правий, у своєму житті ми часто зустрічаємося з таким вихованням, від якого гірко буває не тільки одній особистості, а і суспільству взагалі.

XXI вік називають століттям інформації. І це правильно. Інформаційне суспільство – це індустріальне суспільство, яке базується на високих технологіях, впровадження яких потребує належного інтелектуального забезпечення. Наука і освіта стають сьогодні стратегічним поступом прогресу. У ряд розвинених держав світу ввійдуть ті країни, які мають великий інтелектуальний потенціал, підтримують і стимулюють його розвиток інвестиціями. Поєднання інтелектуального потенціалу в багатьох державах світу вивело ці держави в перший ряд теперішнього індустріального прогресу не тільки в глобальній інформаційній системі планети, але стало запорукою покращення добробуту населення, яке в них проживає. Цим шляхом і намагається рухатись Україна, але на жаль до сьогоднішнього часу ми рухались не в тому руслі, про який часто говорили наші очільники. Науковий супровід процесу здійснювався надто повільно, в нашій теоретичній літературі виникає більше питань, ніж відповідей. Останнім часом з України за кордон виїхало більше 25 тисяч кандидатів і докторів наук, виїхали менеджери, які керували підприємствами та холдингами, лікарі, інженери, через низьку оплату праці, відсутність роботи і т.д. Вони в даний час піднімають на вищий рівень індустрію Польщі, Чехії, Угорщини, Німеччини, Італії та інших європейських держав і континентів.

Ми забуваємо, що інформаційне, індустріальне суспільство – це новий, особливий стан життєдіяльності цивілізації. Він базується на інтелекті. Дійовою особою цього прогресу є людина, яка володіє і вміє використовувати нові технології, володіє інформацією, комп'ютерною і лазерною технікою, біотехнологіями і генною інженерією, електронікою і відео комунікаціями. Зрозуміло, що Україна не може стояти осторонь цього прогресу, хоч рівень інформатизації у нас далекий від оптимального, саме він обумовлює зміну соціальної ролі і відповідальності людей, які забезпечують виробництво, передачу і розповсюдження інформації, виробників сучасної інформаційної техніки і технологій, вчених і працівників освіти, особливо, працівників системи зв'язку, як інтегрованого суб'єкта сучасного інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство – це суспільство нового соціального порядку, на зміну способу життя «індустріального суспільства». Вивчаючи нові процеси організації виробництва, вчені помітили, що розпочинає домінувати процес виробництва і розповсюдження знань, а тому з'являється нова галузь – інформаційна економіка, яка швидко зростає і захоплює контроль за сферою бізнесу, державного управління, масової комунікації. Виробництво інформації стає центральним процесом, без якого неможливо обійтись при управлінні державою.

Процес інформатизації – це не тільки зміна виробництва, а і зміна способу життя людей. Основою нового суспільства стають комп'ютерні технології з їх функцією заміщувати чи посилювати розумову працю людини, ріст інформації як стратегічного продукту продуктивних перетворень у суспільстві, провідним ресурсам суспільного виробництва стає інтелектуальне виробництво, значну роль відіграє масова комунікація, інформація стає провідним і могутнім владним моментом всього життя.

Україна, як держава, стоїть на шляху інформаційного суспільства і це неминуче буде, без цього ми залишимось на задвірках цивілізації. До цього часу дають про себе знати заборони в 50-60 роках, прорахунки в провадженні таких наукових напрямків як кібернетика, генетика, соціологія, переслідування вчених, і взагалі до розвитку нових шляхів у пріоритетних напрямках наукового прогресу, що зумовило відставання від інформаційно-розвинених країн. Захід в цьому питанні йде далеко попереду.

Потрібно не забувати, що будь-які інновації мають не лише позитивні, але і негативні моменти. Дослідження дають змогу говорити про те, що процес формування своєрідної еліти може призвести до нової соціальної стратифікації. У цьому середовищі може сформуватись інфократія – група інтелектуалів, які володіють інформацією на державному рівні і можуть маніпулювати свідомістю і поведінкою людей. Можливі негативні і психологічні наслідки впливу на людину віртуального середовища. Інформація може використовуватись і як інструмент психологічного тиску на

особистість (приклад: інформаційний тиск Росії на Україну в зв'язку з війною на території нашої держави).

Формування інформаційного суспільства неможливо зупинити, воно невідворотнє, але мінімізувати негативний вплив не лише можна, а і необхідно. Вивчити обставини економічні, політичні, соціокультурні, пов'язані зі становленням і розвитком інформаційного суспільства, джерела і фактори, що створюють цей процес і можливі наслідки. Потребують вивчення нові управлінські технології, які функціонують в інформаційному суспільстві. Важливою є тема прогнозування розвитку інформаційного суспільства в Україні, а також у світі.

Не менш важливою складовою впливу на інтенсивність і якість становлення інформаційного суспільства є підготовка кадрів для здійснення інформаційних технологій та засобів масової комунікації. Освіта має стати тим зв'язковим механізмом, за допомогою якого людина може адаптуватись до процесів і змін і стати активним суб'єктом цього процесу [20, с. 600-618].

У доповіді голови відділу освіти дорослих ЮНЕСКО Поля Леграна «Вступ до навчання впродовж життя» на конференції ЮНЕСКО 1970 р. зазначається необхідність для кожної особи навчатися впродовж усього життя, забезпечувати тісний зв'язок всіх систем із справедливим розподілом ресурсів, а також розподілом між освітою наймолодших і найстарших громадян, при цьому наголошувалось на якості освіти [21].

Доповідь Організації економічної співпраці та розвитку OECD, опублікованої у 1973 р. під назвою «Періодична освіта: стратегія навчання впродовж життя», стосувалася вимог глобальної економіки та конкуренції і пов'язувала навчання з проблемою зайнятості й особистої освіти, зосереджувалася увага здебільшого на питаннях «після обов'язкової» освіти та підготовки [22].

Міжнародна комісія з освіти для XXI століття ЮНЕСКО «Навчання: прихований скарб» (1996 р.) відома як доповідь Делора подає таке визначення освіти: «Згідно з підходами XXI століття освіта є різноманітна у своїх завданнях і формах, вона поширюється на всю діяльність людини з дитячих років до

похилого віку й спрямовується на досягнення знань про світ інших людей та самих себе» [23].

У доповіді навчання зводиться до чотирьох настанов:

– навчатися, щоб знати;

– навчатися, щоб діяти;

– навчатися, щоб жити разом з іншими;

– навчатися, щоб бути.

А. С. Макаренко у своїх «Лекціях про виховання дітей» писав, що в трудовому вихованні важливим є наступна сторона методу: перед дитиною повинна ставитись задача, яку вона може виконати. Ця задача не обов'язково має бути короткочасна, вона може бути довготривала. Характерно, коли задача буде складна і самостійна, тим краще вона виглядає в педагогічному відношенні.

Взагалі дитину необхідно виховувати так, щоб головним моментом у трудовому вихованні була його зацікавленість, його користь, його необхідність. У тому випадку, якщо необхідність чи інтерес недостатній, щоб викликати в дитини зацікавленість працювати, можливо припинити своє прохання. Просити дитину виконати ту чи іншу роботу – це найкращий і м'який спосіб звертання і цим зловживати не потрібно. Якщо ви запустили справу виховання, вам доводиться іноді дитину примушувати виконувати завдання, але ніколи не потрібно застосовувати фізичне насилля, від цього користі не буде і це викличе в дитині відразу до праці.

Не рекомендується застосовувати при виконанні неповнолітнім тієї чи іншої роботи всілякі нагороди і покарання. «Виконана праця сама по собі повинна бути для нього задоволенням. Визнання його роботи хорошою має бути кращою похвалою для нього» [24, с. 97-101].

Праця неповнолітніх регулюється різними нормативними актами України, у тому числі: господарським правом, законами «Про відпустки», «Про охорону праці», «Про охорону дитинства», «Про зайнятість населення». Відповідно до вказаних законів, неповнолітні у трудових відносинах прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток, користуються пільгами, встановленими законами України.

Законодавство України про трудові права дітей направлено на всебічний захист їх інтересів, на захист праці дітей від видів робіт, які мають шкідливий вплив на здоров'я та розвиток підростаючого покоління. Трудове законодавство та інші закони пов'язані із захистом інтересів дитини, на розвиток творчих здібностей, створення умов для реалізації трудової діяльності підлітків.

Охорона трудової діяльності неповнолітніх включає такі заходи:

- заборона використовувати працю підлітків на важких, шкідливих і небезпечних об'єктах, а також підземних роботах, які можуть зашкодити їх здоров'ю;
- використання праці підлітків з певним обмеженням (вік прийняття на роботу, медогляди, профнавчання, надання пільг, заборона звільнення за ініціативи роботодавця);
- обмеження трудового навантаження (скорочений робочий час, продовжена відпустка, заборона відправлення в службові відрядження, заборона праці в нічний час і надурочних робіт, заборона праці у вихідні і святкові дні, зниження норми виробітку), обмеження укладання договору про повну матеріальну відповідальність;
- облік на підприємстві, в установі неповнолітніх, які у них працюють, із зазначенням дати народження;
- заборона приймати на роботу осіб, які не досягли 16 років, окрім випадків, у яких за згодою батьків можливо прийняти на роботу особу, якій виповнилось 15 років. Можливе прийняття на роботу учнів середніх спеціальних закладів і учнів з профтехосвітніх закладів для виконання легкої роботи, якщо це не порушує процесу навчання і за умови досягнення ними 14-річного віку за згодою батьків;
- заборона працювати на важких роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці і на підземних роботах особам, які не досягли 18-річного віку;
- прийом на роботу осіб, молодших 18-ти років лише після попереднього медичного огляду і надалі до 21 року;

- органи місцевого самоврядування в обов'язковому порядку затверджують програми влаштування на роботу випускників загальноосвітніх шкіл, квоти для влаштування на роботу молоді;
- розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, звільнення працівників молодше 18-ти років допускається тільки за згодою районної (міської) служби у справах неповнолітніх, але при цьому звільнення з підстав, зазначених у п.п. 1, 2 і 6 ст. 40 КЗпП, проводиться лише в окремих випадках і не допускається без працевлаштування;
- відпустки повної тривалості надаються неповнолітнім працівникам у зручний для них час. У перший рік роботи надаються за їх заявою до настання шестимісячного строку безперервної роботи на підприємстві, установі, організації. Відпустка надається тривалістю 31 день;
- зарплата працівникам, молодшим 18 років, при скороченій тривалості робочого часу, виплачується в такому самому розмірі як і працівникам при повному робочому часі. Оплата праці учнів загальноосвітніх закладів, профтехнічних і середніх спеціальних навчальних закладів, які працюють у вільний час від навчання, проводиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку. Для неповнолітніх можуть затверджуватися знижені норми виробітку з погодженням профспілок [25].

Окрім того, перед діючим трудовим законодавством, який ясно і чітко обумовлює умови праці неповнолітніх, Україною ратифіковано дві Конвенції міжнародної організації праці № 138 та № 182. Передбачена кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей [26].

Зокрема, ст. 150 КК України встановлено кримінальну відповідальність за експлуатацію дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування. Ст. 150^1 –

Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом з метою отримання прибутку.

Ст. 172. Грубе порушення законодавства про працю і інші статті про захист прав і інтересів неповнолітніх, в тому числі ст.ст. 166 КК України – Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною, 304 – Втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність, 156 – Розбещення неповнолітніх і т.д.

Полоцький Симеон – один із діячів східнослов'янської культури XVII ст. писав: «Юність подібна молодому дереву – куди хто хоче, туди може його похилити; так і вік молодої людини – чого її навчили, то так і буде в світі жити. Звертаюсь до батьків: ви повинні виховувати ваших дітей в дусі доброчинності, щоб вони знали слова божі, а не мерзенні і блюзнірські» [27, с. 344-345].

Англійський філософ, педагог, психолог Д. Лок говорив наступне: «Дозвольте звернути вашу увагу на одну річ, яку я вважаю помилкою звичайного методу виховання: вона завершується в обтяжуванні дитячої пам'яті різними розпорядженнями, які часто бувають незрозумілі і недоступні їх розумінню і забуваються зразу же як тільки вони їх отримали. Ці різні вказівки повинні бути прості і зрозумілі підліткам, тоді вони виконуються швидко і з радістю. А тому той, хто хоче мати справу з дітьми, повинен добре вивчити їх натури і схильності і за допомогою приватних випробувань слідкувати за тим, в яку сторону вони легко ухиляються і що їм підходить, які їх природні задатки, як їх можливо удосконалити, і навіщо вони можуть їм пригодитися» [28, с. 96-98, 102-104].

Давньогрецький філософ (481–411 р.р. до н.е.) Протагор писав наступне: «Освіта не дає паростків в душі, коли вона не проникає до значної глибини».

Поет, драматург Менандр із давньої Греції (342–293 р.р. до н.е.) з цього приводу говорив: «Той батько, хто виховав, а не той, хто родив», а інший мудрець з давньої Греції Піттак сказав таке: «Що ти сам зробиш для батьків своїх, теж чекай від дітей».

Ці вислови відомих древніх філософів, поетів, мудреців свідчать про те, що і в давні часи звертали значну увагу на

виховання підростаючого покоління, ба знали, як виховаєш, то те і будеш мати.

Вислови мудрих людей підходять до виховання і в сьогоднішній час, вони актуальні і нині. Добрі дітки – дому вінок, а погані дітки – дому кінець.

Сьогодні, щоб говорити про правову ідеологію виховання і освіти, у зв'язку з цим висловом, необхідно зважати на глобалізацію розвитку соціального суспільства не тільки на теренах України, а й в Західній Європі, а також на інших континентах планети, всі ці процеси тісно пов'язані одне з одним і їх неможливо розділити.

Якщо є закони, які добре і якісно регулюють суспільні відносини в державі і стимулюють її розвиток, і спонукають до легітимної практики, то без сумніву в державі буде розвиватись економіка, освіта, культура та інші соціальні відношення, то держава і її суспільство буде процвітати. Відсутність останніх підштовхує людей до не правових, а іноді і до скоєння кримінальних проступків і злочинів, а похибку спеціального впливу у відношенні до дитини виправити практично неможливо.

Україна в межах колишнього Радянського Союзу практично не мала свого правового поля, воно, як кажуть, наче і було, але не власне, вони, як правило, повторювали закони СРСР, які були основними.

Бідою старих законів була їх антинаціональна спрямованість і були вони сформовані в кінці 60-70-х років і відставали від життя, були об'єктивно не спроможні, заважали увійти в європейський і світовий простір. Особливо ці обставини впливали на розвиток науки і освіти. Як виявилось, керуватись старими законами не можна, вони не дають розвиватись науковим і освітнім процесам, не дозволяють входити в європейський і світовий простір, в ринкові і демократичні перетворення. А тому, у перші роки незалежності України було прийнято цілий ряд законів, які пришвидшили і активізували цей процес. 28 червня 1996 року Верховною Радою України була прийнята Конституція України, яка дала можливість прийняти в зв'язку з цим і інші закони, які регулювали соціальні

відносини в державі. Зокрема, закони «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту» і інші, які дозволили стимулювати розвиток науки, освіти, та інші демократичні перетворення.

Правове поле України з прийняттям кодексів про кримінальну відповідальність, цивільного, адміністративного, земельного, кодексу законів про працю, кримінального і цивільно-процесуального кодексу та інших дали можливість увійти в європейське правове поле.

Відлік ідеологічного потоку сучасного українського державотворення розпочинається з Декларації про державний суверенітет України, прийнятої ВРУ 24.08.1991 року, цей історичний документ оприлюднив головні наміри, такі як «створення демократичного суспільства», «всебічне забезпечення прав і свобод людини», «шанування національних прав всіх народів», «повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України», «побудова правової держави».

На переломі століть веде до переосмислення цінностей, історично пройденого шляху, людина більш глибоко, ніж в попередні часи, замислюється над майбутнім, все це вона хоче охопити одним поглядом, що зроблено людством за минулий період. Які ж орієнтації дає світові XXI вік?

Переживши дві страшні світові війни, людина, людство, ніколи не повернеться до ідеології апологетики. Майбутнє людство відкидає диктатуру, апологію насильства, тоталітаризм, расизм і інші людиноненависницькі теорії. У даний час піднявся авторитет цінностей, провідними з яких є демократизм і свобода особистості, ринкові орієнтації, миротворчість, толерантність і інші фундаментальні пріоритети, а тому саме на них має бути орієнтована підготовка людини до життя у відкритому суспільстві майбутнього, де головним засобом є наука і освіта.

Інші складові ідеології права формуються під впливом національної культурно-історичної традиції. Традиція – основа життєдіяльності будь-якого суспільства. Відмирають традицій – вмирає культура, знищується суспільство. Збереження традицій

створює духовний замок міцності, який підтримує весь організм суспільства і служить опорою його послідовного поступу.

До українських національних традицій історія завжди була немилосердною, але народ, нація виявились сильнішими за історію, традиції вижили в страшній боротьбі за своє існування. У найтяжчі часи голодомору, в сталінські репресії створювався організм спротиву, який допоміг не лише вистояти і жити, але й легітимізувати право і прагнення до незалежності, життя і волі.

Духовні традиції, українська національна ідея постає як провідна ідеологічна домінанта творення нашої духовності.

Духовні натяки, зібрані в єдине ціле, створюють ідеологічне підґрунтя для створення нормативно-правового поля науки і освіти як демократичної, відкритої системи, яка базується національних традиціях і загальнолюдських цінностях.

Зрозуміло, що людина в житті є цінністю конкретною, її особистість, вона є представником нації, держави, тієї чи іншої соціальної групи зі всіма суспільними і життєво-побутовими потребами і інтересами і вимагає до себе відповідного ставлення. Тоталітарні, диктаторські системи це ігнорують, принижують; демократичні – розвивають, піднімають. Першою і головною умовою нового нормативно-правового поля має стати норма закону, яка забезпечує її особисту відповідальність перед розвитком людства у XXI столітті.

Сучасною категорією нормативно-правового поля, яка відповідає природі української людини, має стати загальнонаціональна культурно-історична орієнтація, демократизм і особиста спрямованість, яка підтверджує всі ходи суспільно історичного розвитку.

Демократія в буквальному розумінні означає народовладдя, участь народу в управлінні державою. Рівень демократії визначається можливістю реалізації політичних свобод і рівноправності громади. Логіка розвитку закону повинна розглядатись як розширення прав і свобод особистості, якомога ширшого впровадження правових механізмів саморегуляції та самоуправління.

Відомо, що ринок – це особиста відповідальність, опора на власні сили, широка мобільність особистості під час прийняття рішення, вибору варіантів реалізації власних можливостей у всіх сферах суспільного виробництва.

Підготовку людини до життя та праці в ринкових умовах має бути здійснено за логікою і змістом цих відносин і це має забезпечити закон в даному контексті є не лише глибоко соціальною проблемою. Внутрішній демократизм законів має бути поєднаний з демократизмом зовнішнім – їх загальною зорієнтованістю на миротворчість як принцип нового погляду на світ і розвиток людства як цивілізації.

Закон має спрямовувати науку, освіту, культуру, суспільство в широкому миротворчому розумінні перспективи розвитку цивілізації. Своїм змістом має утверджувати просту і зрозумілу істину – без миру на землі людство не має майбутнього, війна – це смерть цивілізації, якщо вона виникне, то знищить все.

Наше виживання у світі глобальних проблем може бути здійснене при умові, якщо ми збережемо свою національну і культурну ідентичність, втративши це ми перестанемо існувати як особистість, асимілюємось в інших етносах, перетворимось на їхній «довісок».

Щоб цього не сталося, нам потрібно всіма засобами виховувати українське громадянсько-патріотичне єство підростаючого покоління, постійно відтворювати українство як феномен культури і в цьому нам повинен допомогти закон, державотворча, національно-захисна і відтворювальна функція має розглядатися як альфа і омега сучасного законодавства.

«Українська мова і культура, література, мистецтво, історія і інші предмети націо- і державотворення мають бути передбачені законодавчим чином як пріоритетні в національній системі освіти такою мірою, яка б не припускала різночитання, політичного лукавства і, водночас, безпідставного самозвеличення чи приниження національних почуттів будь-якої етнічної групи, незважаючи на її чисельність. При цьому означена норма має

врегульовувати не внутрішні етнонаціональні проблеми, але й ставлення українців до всіх інших народів і культур світу.

Законодавча робота має широкий і розгалужений характер. У філософському розумінні закон – це суттєве, повторюване, істотне, стійке, необхідне, загальне для даної галузі відношення між явищем об'єктивної цілісності. Він уособлює певний устрій… І якщо це так, а ми хочемо, щоб у нашій освіті господарював порядок, ми маємо, як писав філософ, боротись за Закон, як за свої стіни» [29 с. 137-142].

Джерела:

1. Robertson S. Statialising of Education: Stand-points, Vantage-points. 2009. P. 2: www.bris.ac.uk.
2. Циппеліус Р. Філософія права : підручник ; пер. з нім. Київ : Тандем, 2000. С. 9-10.
3. Leander A. The Globalization Debate: Dead-end and Tensions to Explore (Review Essay) Journal of International Relations and Development. No 4/3. 2000. P. 275.
4. Nayyar D. Globalization: What it mean for Higher Education? *The Globalization of Higher Education.* Weber L. E., Duderstadt J. J. (eds). London : Економіка 2008. P. 3.
5. Андрущенко В. П. Світанок Європи. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI ст. Київ : «МП Леся», 2012. С. 300.
6. Данильченко В. М. Проблема развития образования в России в контексте глобального образования. *Полемика.* Вып. 13. Режим доступа : www.irex.ru/press/pub/polemika/13/dan.
7. O'Roughlin, Wegimont R. Quality in Global Education. An Overview of Evolution Policy and Practice. Amsterdam, 2008. P. 5, 33.
8. Данильченко В. М. Проблема развития образования в России в контексте глобального образования. *Полемика.* Вып. 13.
9. Тус В., Тис К. Global Education. A Study of Change. N.Y., 1992. P. 6.
10. Global Education 2010. Publications of the Ministry of Education. Finland, 2007. P. 11.
11. Global Education 2010. Publications of the Ministry of Education. P. 11.
12. Закон України «Про освіту», прийнятий ВРУ 05.09.2017 р. Вступ.

13. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1997. С. 226.
14. Давыдов В. В. Личности надо «выделяться». *С чего начинается личность*. Москва, 1979. С. 138.
15. Руссо Жан-Жак. Юлія, чи нова Елоїза. В 2 т. Т. 2. Москва, 1981. С. 145-147.
16. Гельвецій К. А. О человеке. Сочинения : в 2 т. Т. 2. Москва, 1974. С. 19-22, 24-27.
17. Конвенція ООН «Про права дитини» ст.ст. 18, 19, 28, 29, 31, 32, 33, 36.
18. Коменский Я. А. Материнская школа. *Избранные пед. сочинения* : в 2 т. Т. 1. Москва, 1982. С. 229-235.
19. Монтень М. Опыты : в 3 кн. Кн. 1 и 2. Перевод с фр. 2-е изд. Москва, 1979. С. 103.
20. Сулима Є., Шепелев М. Сучасна глобалістика: політика, освіта і культура. Київ «МП Леся». 2012. Ст. 600-618.
21. Легран Поль. Доповідь голови відділу освіти дорослих ЮНЕСКО «Вступ до навчання впродовж життя» на конференції ЮНЕСКО 1970 р.
22. Доповідь Організації екологічної співпраці та розвитку OECD. 1973 р. «Періодична освіта: стратегія навчання впродовж життя».
23. Жак Делор. Доповідь ЮНЕСКО Міжнародній комісії з освіти до XXI ст. «Навчання: прихований скарб».
24. Макаренко А. С. Лекции о воспитании детей. Пед. соч. в 8 т. Т. 4. Москва, 1984. С. 97-101.
25. «Кодекс законів про працю», закони «Про відпустки», «Про охорону праці», «Про охорону дитинства», «Про зайнятість населення».
26. Конвенції Міжнародної організації праці № 138 і № 182.
27. Полоцкий Симеон. Вечеря душевная. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV–XVII в.в. Москва, 1985. С. 344, 345.
28. Локк Д. Мысли о воспитании. *Пед. сочинения*. Москва, 1939. С. 96-98, 102-104.
29. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту. *Знання України*. 2004. С. 137-142.

Наукове видання

ДІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (правовий аспект)

Монографія

За редакцією:
доктора історичних наук, професора
Б. І. Андрусишина;
доктора юридичних наук, професора
В. Ю. Стеценко

Технічний редактор – *Т. С. Меркулова*
Макетування – *Т. М. Ветраченко*

ВИДАВНИЦТВО
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Підписано до друку *21 липня* 2020 р.
Формат 60х84/16. Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 14,62. Об.-вид. арк. 11,1.
Наклад 300 прим. Зам № 054
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002 (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (044) 239-30-26